

ROLUL BĂNCII AGRARE ÎN ÎNCERCAREA DE A TRANSFORMA CLUJUL ÎNTR-UN POL FINANCIAR BANCAR DUPĂ MAREA UNIRE

SEPTIMIU MOGA

Banca Națională a României

Sucursala Regională Cluj

mogaseptimiu@gmail.com

ABSTRACT: After the Great Union of 1918, the city of Cluj increasingly became the political and cultural center of Transylvania. In order to become an economic center, a new institutional architecture was needed. The Agrarian Bank wanted to be an institution that coagulated the capitals and the economic initiatives of the people of Transylvania. Designed and initiated as a private investment in the context of the post-war years, the credit institution had as an essential argument in its economic endeavors the funds that were to be mobilized through the agrarian reform process. In the conception of its initiators, the bank was not only a financial intermediary but was to play a central role in the entire process of administering the agrarian reform in Transylvania. The project of the bank and its efforts as a central pillar in the economic development cannot be fully understood without analyzing the pre-war model of the Transylvanian banking movement. As a whole, the present work is the schematic representation of a failed project, both for reasons of design, and because of the political and social context. Cluj lost an opportunity a century ago. Lessons can be drawn from the story of the Cluj bank, but at the same time, the historical context in which the agrarian reform of the 1920s took place and the interwar economic policies can be outlined more precisely, we will better understand certain personalities of the Romanian political elite with the lights and shadows projected on them by the history of a bank from Cluj.

KEYWORDS: Agrarian Bank, banks, agrarian reform, Transylvania

Istoria Băncii Agrare este una dintre poveștile triste ale unui oraș transilvan din perioada interbelică, o poveste ce ne îndeamnă să ne gândim mai mult la ceea ce ar fi putut să fie decât la ceea ce a fost. Ea înglobează întreaga simptomatologie economică a perioadei dintre cele două războaie mondiale. Poate părea ciudat, că o bancă ne-ar putea oferi cheia deslușirii maladii economice a unei epoci, dar banca, atât în sens comun, dar mai ales în sens epistemic, aglutinează caracteristicile economice ale unei

zone, ale unui sector și, în cele din urmă, ale unei economii, dar, mai ales, ale unei evoluții istorice. Băncile sunt sensibile nu doar la modificarea unor parametri macroeconomici, atât de pomeniți și citați în literatura economică, precum produsul intern brut (producția totală, venitul național sau alte denumiri), nu doar la doctrinele sau modelele economice din contemporaneitatea lor, ci și la mersul istoriei, la tendințele gândirii într-un spațiu și timp bine definite. Contextualizarea activității lor și izvoarele din care s-au plămădit în curentul

epocilor, cu toate caracteristicile lor, sunt absolut necesare cercetătorului istoriei bancare. Totodată, istoria bancară poate aduce noi explicații, completând și corectând informația istorică, aducând noi ipoteze și teme de dezbateră în istoriografie. Dacă ar fi să căutăm un singur exemplu în sensul arătat mai sus, cercetând Banca Agrară putem găsi alte motivații și alte aspecte ce au modelat procesul de reformă agrară în Transilvania în perioada interbelică. De asemenea, Banca Agrară s-a creat în contextul istoric al Clujului anilor 1919-1920, când personalitățile adunate la Cluj pentru a pune la cale și administra Reforma agrară au creat în paralel noi instituții economice, culturale, sociale și medicale în oraș, dezvoltându-l și personalizându-l.

Sfârșitul Băncii Agrare poate fi pus foarte bine în contextul procesului de sovietizare a României după 1945, dar întreaga sa istorie de ceva mai mult de un sfert de veac este, de fapt, o istorie despre ce ar fi putut să fie. Viața sa a fost la fel de intensă ca și a personalităților din jurul ei, personalități ce au lăsat câte ceva în Cluj: Victor Bontescu, Emil Hațieganu, Petre Poruțiu, Octavian Prie, Octavian Goga, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Ion Lapedatu, Octavian Goga, Dominic Rațiu, Vasile Osvadă, Victor Deleu, Laurean Gherman, Nicolae Munthiu, Ion Albon, Aurel Esca, Iuliu Enescu, Valeriu Braniște, Ion Agârbiceanu, Tiberiu Brediceanu și mulți, mulți alții. În cazul unora dintre ei, munca până la epuizare la diferitele proiecte naționale a însemnat o grea suferință fizică care i-a răpus prea devreme, pentru alții a însemnat condamnarea la calvarul Gulagului românesc. Fără a încerca să creez o iluzie contrafactuală, se poate spune că o continuitate și o reprofesionalizare a bancherilor, fără ruptura comunizării, ar fi adus România spre altceva decât ceea ce este astăzi.

Banca Agrară își are izvorul în primele enunțuri de proiecte ale reformei agrare. Chiar în numărul din 1 decembrie 1918, oficiosul partidului liberal "Viitorul" arăta următoarele: "Una câte una, reformele anunțate în programul partidului național liberal, primesc o realizare mai grabnică decât și-ar fi putut închipui cei cari nu le văd cu ochi buni. După reforma electorală, înfăptuită pe cale de decret-lege, vine rândul celei agrare. Principiile sunt cunoscute, înscrise în Constituțiune, și în liniile ei largi, reforma agrară este stabilită. Rămân de formulat modalitățile și aplicațiunea practică".¹ În aceeași zi, la Alba Iulia, românii solicitau înfăptuirea unei reforme agrare radicale, vot universal egal și secret pentru cetățeni de ambele sexe de la 21 de ani în sus, egala îndreptățire și deplina libertate a tuturor cetățenilor, libertatea presei, dreptul de asociere și întrunire, libera propagare a tuturor gândurilor, indiferent de concepțiile politice și religioase, libertatea confesiunii religioase, legislație specială pentru muncitori, ei trebuind să se bucure de aceleași drepturi ca și muncitorii din țările avansate ale Europei.²

Reformele agrară și electorală, erau corelate între ele deoarece, la acel moment, nivelarea și echilibrul social nu erau de conceput fără un o armonie a distribuției proprietății și implicit a avuției în societate. Ne referim aici, în mod special, la proprietatea funciară, cea mai accesibilă și utilizabilă de către marea majoritate a populației transilvane. După cum arătau analiștii perioadei, în Ardeal, coexistau, chiar și după reforma din secolul al XIX-lea, persoane fără pământ sau cu proprietăți funciare care nu le puteau asigura subzistența laolaltă cu marile latifundii deținute de o minoritate economică. O asemenea polarizare economică și funciară era incompatibilă cu o egalitate electorală atâta timp cât o formă de

¹ "Realizare imediată," *Viitorul*, nr. 3190 (1918): 1.

² Aurel Galea, "Activitatea Consiliului Dirigent privind aplicarea rezoluției Marii Adunări Naționale de la Alba

Iulia," *Marisia, Anuarul Muzeului Județean Mureș*, nr. 25 (1996): 318.

aservire economică putea submina orice fel de egalitate civică.³ Mai mult, trebuie subliniat că polarizarea socială în Ardeal avea și un substrat etnic. Potrivit unui recensământ al terenurilor efectuat de către Consiliul Dirigent, doar 24,2% din terenul arabil era deținut de gospodăriile românești, mai mult, românii dețineau numai 2,5% din exploatațile mai mari de 100 de jugăre cadastrale.⁴

Mai exista însă o problemă de rezolvat, și anume, cea a eficienței economice a exploatațiilor. Unul dintre cei mai importanți exponenți ai intelectualității militante din Transilvania, Alexandru Vaida-Voevod, contestase modul în care liberalii și conservatorii de la București inițiaseră reforma agrară în Vechiul Regat. Argumentația sa consta în faptul că dezideratele unei reforme agrare autentice trebuiau să conducă la formarea unei clase de fermieri români care să dețină în proprietate 100 – 1.000 de hectare, în locul celei maghiare. Vaida-Voevod era convins că numai așa, viitorii intelectuali români vor ieși din dependența lor față de guvern și buget. Atâta timp cât țărănul anului 1919 nu devenea proprietar mic și nu se putea forma din sânul țărănimii o subclasă de țărani bogați, fiii de țărani erau sortiți să rămână bursieri ai statului iar, implicit, toți noii intelectuali rămâneau în continuare dependenți de stat.⁵ O asemenea inversiune a ponderii proprietății nu putea fi realizată într-un termen rezonabil, fără tulburări sociale și etnice profunde. În anii imediat următori unirii, exista o viziune economică conform căreia exploatațiile mici sau cel puțin mijlocii erau mai eficiente decât cele mari, prin practicarea unei agriculturi moderne intensive.

Spre exemplu, oficiosul partidului liberal arăta că Reforma agrară nu era numai consecința unei teorii sociale, după care era de preferat proprietatea mică în locul latifundiilor, dar ea era și o nevoie națională.⁶ Dintre personalitățile din Vechiul Regat care se opuneau în mare parte modului în care era gândită reforma agrară era Alexandru Marghiloman, care îi nega importanța economică, socială și națională.⁷ Ba mai mult, a empatizat chiar și cu magnații maghiari din Transilvania, în special cu contele Jósika Sámuel, fost președinte a Camerei Magnaților și președintele uneia din cele mai mari bănci ardelenice din Cluj, în problemele ridicate de acesta referitoare la forma de expropriere, pe alocuri potențial abuzivă.⁸

Reforma agrară în România Mare venea, în mod evident, sub o așa numită egidă revoluționară, dacă ar fi să folosim cuvintele lui Virgil Madgearu. Fiind înconjurată de mișcări revoluționare care făceau ravagii în preajma sa, România nu putea să nu intre în sialul mișcărilor revendicative de această factură. Pripa în care s-a conceput reforma se alinia cu așteptările unei populații care nu conștientiza efectele economice ale atomizării proprietății funciare. Potrivit aceluiași economist, singurul succes al revoluției ruse a fost "țărănizarea" agriculturii. În Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia, Lituania, Estonia, Letonia, ca și în România, reformele agrare au fost direct influențate de ambianța revoluționară, iar pământul a revenit în mare parte către cei care îl lucrau efectiv.⁹ Totodată, Ștefan Zeletin constatase că marea problemă a agriculturii transilvane deriva din faptul că proprietatea pământului era

³ Mihai Antonescu, *Regimul agrar român și chestiunea optanților unguri* (București: Tipografia "România Nouă" Theodor I. Voinea, 1923), 116-117.

⁴ Arhiva Băncii Naționale a României, Fond *Serviciul Studii*, dosar 1, f. 115.

⁵ Alexandru Vaida-Voevod, *Scrisori de la Conferința de Pace Paris – Versailles 1919 – 1920* (Cluj-Napoca: Multipress Internațional, 2003), 130.

⁶ "Caracterul național al reformelor din Ardeal," *Viitorul*, nr. 3426 (1919): 1.

⁷ "Ce declară opoziția...", *Mișcarea*, nr. 146 (1919): 1.

⁸ Alexandru Marghiloman, *Note politice 1897 – 1924*, vol. V 1920 – 1924 (București: Editura Institutului de arte grafice „Eminescu” S.A., 1927), 27-28.

⁹ Virgil Madgearu, *Agrarianism Capitalism Imperialism* (Cluj-Napoca: Dacia, 1999), 46-47.

una de tip burghez, dar munca rămânea una de tip feudal.¹⁰ Iată, deci, complexa problematică expusă în plan teoretic, dar realitatea avea să se arate și mai complicată.

Poate cea mai mare problemă a Consiliului Dirigent era lipsa banilor. Monedele legale în circulație în Transilvania erau fostele coroane austro-ungare, "nostrificate" prin ștampilare după o procedură cel puțin controversată. Pe de altă parte, mai circula leul care, în termeni economici, la începutul anului 1920, era o valută străină, venită în provincie prin metode ce nu țineau de piață și nici de instituțiile de piață ale secolului al XX-lea, dar care se folosea ca etalon de preț, dar și ca monedă de cont și monedă fiduciară. Cu alte cuvinte, o situație complicată și atipică asupra căreia voi mai reveni. Astfel, Consiliul Dirigent a găsit o soluție de autofinanțare a reformei agrare, foarte interesant replicată în statutele Băncii Agrare. Potrivit acestora, banca era o societate constituită pe principiul dreptului privat, dar cu sprijin de stat. Capitalul era integral privat și statuat la nivelul de 50 de milioane de lei. În articolul 6 din statut, care avea să nască numeroase controverse, se stipula:

"Pentru a ușura operațiunile de expropriere și împărțirea pământului statul pune la dispoziția Băncii Agrare 25.000.000 Lei fără dobândă. Această sumă se va replăti statului cel mai târziu la încheierea tuturor operațiunilor de expropriere și împărțirea pământului.

Deodată cu replătirea acestei sume încetează și îndreptățirea Statului de a primi 10 la sută din profitul curat. În tot cursul acestor operațiuni «Banca Agrară» va administra din încredințarea Statului sumele ce vor incurge efectiv din cele 25 la sută care se vor adăuga de către Bancă la prețul terenurilor și imobilelor expropriate în baza decretului lege pentru Reforma agrară. Din aceste

sume Banca va achita, până aceste sume vor ajunge, atât cheltuielile avansate până acum de Consiliul Dirigent prin Resortul de Agricultură, cât și toate cheltuielile proprii și cele ce se vor face în legătură cu exproprierea și împărțirea pământului, în conformitate cu dispozițiile decretului lege pentru Reforma agrară."¹¹

Cam acestea erau premisele care stăteau la temelia înființării Băncii Agrare și care, totodată, o vulnerabilizau. Banca trebuia să găsească soluția economică optimă, care să împace curente teoretice divergente. În lipsa unui spirit critic, a unor ajustări sau reformulări a ideilor inițiale legate de Reforma agrară și în subsidiar a statutelor Băncii Agrare, povestea băncii avea să fie una sinuoasă și cu o încărcătură politică substanțială. Trecerea decretelor lege privind Reforma agrară din Transilvania prin Marele Sfat Național s-a făcut neverosimil de ușor. Existau câteva elemente care creionau principiile directe ale reformelor expuse în forul decizional. Pe de-o parte, se exprima nevoia unei echilibrări de natură etnică a proprietății funciare, iar, pe de altă parte, după cum s-a exprimat chiar Victor Bontescu, șeful resortului responsabil cu efectuarea Reformei agrare: "Principiul conducător al acestei reforme e cel modern, că pământul nu mai poate servi ca titlul de rentă".¹² Valeriu Moldovan rezuma și mai limpede principiile Reformei agrare arătând: "că la baza reformei stă ideea că pământul trebuie să fie al celui care-l muncește. Reforma e națională pentru că de pe urma ei va beneficia numai țăranul român, singurul care muncește pământul în Ardeal. Reforma este morală pentru că vine în ajutorul alcătuirii sociale. Este socială căci se îndrumază spre nivelarea socială, care stă la

¹⁰ Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric* (București: Humanitas, 1991), 219.

¹¹ *Statutele Băncii Agrare* (Cluj: Tipografia "Ardealul", 1920), 5-6.

¹² *Gazeta Transilvaniei*, 165 (1919): 2.

baza adevăratei democrații.”¹³ Dacă este să ne luăm după declarațiile oamenilor politici care au gândit și redactat proiectul de Reformă agrară, organizarea unei întreprinderi capitaliste de drept privat cu asemenea scopuri devenea aproape un nonsens, cel puțin pentru ceea ce reprezintă astăzi noțiunea de bancă. Pentru a înțelege mai bine modul în care a fost inițiată Banca Agrară, trebuie să ne întoarcem puțin în trecut, la începuturile activității bancare românești în Transilvania.

Primele manifestări ale unei activități bancare în Transilvania apar în prima jumătate a secolului al XIX-lea, iar principiile lor fundamentale au stat sub auspiciile altruismului. Cele dintâi bănci de economii sau case de păstrare de la Brașov și Sibiu urmăreau cu precădere economisirea și acumularea unor sume de bani în scopul asigurării traiului la senectute sau în caz de boală. În schimbul economiilor depuse la bancă, prin plasarea banilor în diferite activități, bancherii promiteau o rentă, o sumă care să prezinte un interes (de unde și etimologia cuvântului folosit în epoca modernă în mare parte din Europa pentru dobândă sau rentă pentru fondurile plasate), o dobândă. Prin urmare, obiectivul principal al activității bancare era mai degrabă remunerarea celor care economiseau, implicarea instituției în activități culturale și efectuarea de investiții de interes public.

Merită subliniat, ca o paranteză la cele arătate mai sus, faptul că, deși oficial primele bănci ardeleni au fost cele săsești de la Brașov și Sibiu, Kronstädter Allgemeine Sparkasse și, respectiv, Hermannstädter Allgemeine Sparkasse, există anumite indicii că au existat forme embrionare de case de păstrare în zonele industriale și miniere din Banat, dar și la Cluj, organizate ca forme mutuale de întraajutorare sau de asigurare de viață. Kolozsvár Gondoskodó Társaság Hitelszövetkezet-

ek a fost fondată de scriitorul clujean Bölöni Farkas Sándor în 1825. Societatea poate fi considerată atât cooperativă, cât și casă de păstrare sau casă de asigurări.¹⁴ O linie de demarcație între astfel de activități financiare este dificil de tras la începutul secolului al XIX-lea.

Realizarea unor activități în beneficiul unor comunități mai mari sau mai mici, implicarea intelectualității săsești și maghiare au fost premisele în virtutea cărora inițierea unei instituții financiare era mai degrabă un act cultural decât economic. Elita românească din Transilvania a încercat să închege instituții de credit mai mult ca o formă educativ-culturală și, abia în plan subsidiar, economică. Pentru români, acest lucru era dificil, neexistând comunități largi de persoane dispuse să ofere fonduri suficiente, chiar dacă populația românească era numeroasă.

Dacă luăm exemplul Clujului, încă din primii ani după Revoluția de la 1848, deși se discuta problema înființării unei bănci de economii cu o importanță economică semnificativă, acest lucru s-a întâmplat foarte târziu, de abia în a doua parte a anilor 1860 și chiar și ulterior, doar cu un sprijin semnificativ venit dinspre Budapesta, care la rândul ei era dominată și influențată sub aspectul modelelor de afaceri de capitalul străin. Motivul fundamental era lipsa capitalului, Transilvania fiind o provincie cu un nivel de monetizare economică scăzut. Iar băncile aveau nevoie ca materie primă tocmai acest ingredient, capitalul în forma sa monetară. Nici de cealaltă parte a Carpaților situația nu era cu mult diferită.

Alexandru Vaida-Voevod făcea în memoriile sale o paralelă între boierimea română din Vechiul Regat și nobilimea maghiară, negăsind diferențe fundamentale. Acest fapt arată reticențele de ambele părți de a se angaja în activități bancare, adesea considerate ca fiind activități neonorabile.

¹³ *Viitorul*, nr. 3425 (1919): 2.

¹⁴ Gyarmathy Árpád, "Bölöni Farkas Sándor alapította az első magyar pénzüzetet — Kolozsvárt," *Erdélyi Szemle*, nr. 3-4 (1934): 15.

Vaida-Voevod caracteriza politica maghiară ca fiind centralistă, întemeiată pe interese oligarhice și deghizate prin aparențe progresiste sau democratice. Ca stat agrar, Ungaria și elitele sale erau conservatoare, supuse unor uzanțe centraliste. Transferurile și zălogirile de proprietăți erau o practică în acea lume, dar departe de a fi o practică bancară de factură capitalistă.¹⁵

Observăm, astfel, cel puțin două curente bancare: unul săsesc, bazat pe etica protestantă, pe altruism și fundamentat pe o comunitate germană încheată și care își construise o economie locală monetizată, și unul maghiar, dezvoltat în jurul unei elite funciare. De asemenea, existau și alte forme, în special un sistem cooperatist ce se conturase tot mai pregnant pe modelele germane Raiffeisen și Schultze Delisch, cu particularități locale și etnice. Marile proiecte de investiții în Transilvania erau realizate însă cu aport de capital venit dinspre Viena și Berlin prin scheme bancare și financiare foarte complexe.

Sistemul bancar românesc s-a bazat pe o sinteză a ideilor de cultură bancară experimentate în spațiul transilvan, adaptate în mod remarcabil cerințelor țărănimii și micii burghezii românești. Ideile au izvorât în dezbaterile oferite de cadrul întrunirilor societății culturale ASTRA, din inițiativa oarecum formală a micii intelectualități. Totodată, la întemeierea rețelei de bănci românești din Ardeal au contribuit bănesc și magnați funciari, cel mai reprezentativ exemplu fiind dat de familia Mocioni. Membrii acestei familii au fost acționari în cele mai importante bănci românești, cu pachete consistente de acțiuni. Epopeea înființării Băncii "Albina" la Sibiu, în 1872, de către Visarion Roman, confirmă teza sintezei de modele aplicate pe realitatea transilvană românească. El a studiat sistemele cooperatiste de filiație germană,

sistemele bancare maghiare și austriece, lucrând în bănci și învățând prin practică tehnica bancară. Totodată, în redactarea statutelor a apelat la experiența în drept a lui Alexandru Mocioni, dar s-a inspirat și din statutele altor institute bancare. Exemplul său, averea pusă în joc de familia Mocioni și emulația creată prin intelectualitatea sătească a adus câștig de cauză băncii, care a fost doar începutul procesului de formare a unei rețele bancare, a cărei complexitate și surprinzătoare soliditate a suscitât interesul și aprecierea unor specialiști bancari din monarhie, chiar dacă la început nu i se dădeau prea mari șanse de reușită. După înființarea Băncii "Albina" s-au format noi și noi bănci. A urmat "Aurora" din Năsăud, creată în 1873, "Furnica" din Făgăraș, în anul 1883, "Casa de Păstrare" de la Săliște, înființată în anul 1884, în anul 1885 "Ardeleana" din Orăștie, "Hunedoreana" din Deva, "Reuniunea de Împrumut și Păstrare" din Ilva Mare, "Speranța" din Prundu Bârgăului, "Timișana" din Timișoara, care va fi una din cele mai mari din Transilvania, grație nivelului ridicat de dezvoltare a Banatului. În anul 1886, au luat naștere "Economul" din Cluj, "Patria" din Blaj, "Perseu" din Seini. În anul 1887, s-au înființat la Turda "Arieșana", "Auraria" în Abrud, "Mureșana" din Reghin, "Sebeșana" din Sebeș sau "Victoria" de la Arad, care a fost și ea, alături de "Timișana", printre marile bănci ardelenesti. Apoi, numărul lor a crescut din ce în ce mai mult.¹⁶

Dezvoltarea băncilor românești, după cum am arătat, a pornit din melanjul dintre idealism și realism. În obiectivele lor, băncile idealizau într-o oarecare măsură țăranul român și micii negustori și industriași români. Experiența lor în domeniul financiar era una limitată, iar operațiunile de credit urmau să se desfășoare pe o piață destul de volatilă și impredictibilă. Era unul din motivele pentru care maghiarii mai ales, au fost sceptici

¹⁵ Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. II (Cluj-Napoca: Dacia, 1995), 264-265.

¹⁶ Septimiu Moga, *Sistemul bancar românesc din Cluj. De la Marea Unire la Marea Criză Economică* (Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2022), 77.

relativ la capacitatea băncilor românești de a-și dezvolta afacerile. Spre exemplu, în anul 1886, ziarul clujean "Ellenzék" își exprima scepticismul legat de viitorul noii băncii "Economul" fondată la Cluj de Iuliu Coroianu și care ființa aproximativ pe locul unde se află astăzi Biblioteca Centrală Universitară din Cluj. Ziarul scria: "Un astfel de prospect nu a apărut niciodată pe piață, pentru o societate pe acțiuni. Nu spune că va face afaceri realiste, că va acorda credite ieftine, că va investi capitalul în siguranță și că va da un dividend decent pe acțiuni, ci spune că va deveni o instituție românească, că va angaja funcționari români, că va ajuta la obiectivele culturale românești și, cum românul se simte prost în această țară, vrea să profite de ocazia acestui secol pentru a apăra drepturile poporului român."¹⁷

Ceea ce nu anticipase aproape nimeni a fost că băncile românești au reușit să se dezvolte nu doar pe plan local, nu în calitate de entități de sine stătătoare, ci mai ales ca rețea.

Nivelul de sofisticare a operațiunilor bancare era unul redus. Cele mai frecvente împrumuturi erau așa numitele obligațiuni. În pofida denumirii ce ne trimite la operațiunile complexe de emisiune de obligațiuni, erau de fapt credite constând în sume de bani foarte mici avansate unui debitor, care își lua obligația (obligațiunea) în scris de a returna suma de bani la un anumit termen. Garanția împrumutului era una personală, motiv pentru care era o formă utilizată de băncile mici care deserveau comunități restrânse și bine delimitate în spațiu ale căror membri se cunoșteau între ei. De regulă, creditele erau garantate de unul sau mai mulți "cavenți" sau giranți, care semnau pe obligația de plată a titularului. În general, la băncile mici tipul acesta de credit reprezenta mai mult de jumătate din active. Mai existau împrumuturi cambiale care, luate cumulativ, dețineau ponderea cea mai mare în portofoliile

băncilor românești, circa 45% din active. Cambiile, care în alte state funcționau inclusiv ca un substitut bănesc, având o circulație proprie, în cazul sistemului bancar românesc, se limitau la o formă de împrumut pe care băncile o ofereau țăranului pe termen scurt. Cambia fiind semnată de țăran, el răspundea din punct de vedere civil cu toată averea. Băncile beneficiau de avantajele prevăzute de lege pentru cambii, dar arareori uzau de acestea. Mai mult, țăranului i se ușura practic serviciul datoriei, în sensul că deși creditul era unul pe termen de cel mult 6 luni, era adesea prelungit pentru încă trei sau șase luni și, uneori, chiar mai mult. În felul acesta, țăranul nu era obligat să cedeze sau să vândă o parte din avere, iar banca nu era obligată să caute alți clienți. Chiar dacă o astfel de situație putea să ducă și a dus în unele cazuri la un abuz de credit, se poate afirma că băncile au știut să gestioneze portofoliile în așa fel încât clientul putea să-și plătească datoriile puțin câte puțin, devenind cu timpul tot mai conștient de obligațiile sale. Un alt tip de împrumut era cel cambial cu acoperire ipotecară, mai rar folosit, de regulă pentru valori unitare mari și pe perioade mai lungi.¹⁸ Cele două tipuri de împrumuturi cambiale deschideau băncilor posibilitatea legală și economică de a cumpăra moșii mari, parcelându-le și vânzându-le în loturi mici țăranilor prin intermediul creditelor cambiale cu sau fără ipotecă. Dacă o parte din ei nu reușeau să achite obligațiile către bancă într-un timp rezonabil, lotul era vândut prin aceeași metodă către un alt țăran. O astfel de politică reflectă în plan practic sinteza dintre un sistem bancar pe acțiuni și reuniunile de credit de tip Raiffeisen. Pentru a putea efectua operațiuni funciare precum cele amintite era nevoie ca situația averii și cinstei debitorilor să fie cunoscută de creditorii, aflându-se în zona de activitate bine delimitată de activitate a institutului, de fapt în cercul relațional al

¹⁷ "«Az Economul»,» *Ellenzék*, nr. 4 (1886):1.

¹⁸ Moga, *Sistemul bancar*, 64-65.

organizației. Toate operațiunile aveau la bază înțelegerea în cadrul obștii, înțelegere care mergea până la anumite scutiri sau iertări de datorie. Până la izbucnirea Primului Război Mondial și chiar în perioada desfășurării acestuia, operațiunile de cumpărare de moșii și parcelare s-au perfecționat, cu atât mai mult cu cât în timpul războiului a avut loc un fenomen economic paradoxal, și anume, apariția unei abundențe de numerar.¹⁹

Băncile românești au avut, contrar celor anticipate de presa maghiară clujeană, și relații cu bănci din afara Transilvaniei, nu numai prin intermediul Băncii "Albina", care avea toate acreditările bancare pentru efectuarea de operațiuni bancare complexe, ci și direct cu alte bănci importante din monarhie. Un astfel de exemplu este relația băncilor românești cu Ustredna Banka din Praga, care a fuzionat cu o bancă slovacă înființată la Budapesta, mult mai mică, dar care avea deja legături cu băncile românești. Legăturile s-au dezvoltat și s-au materializat prin credite de reescont acordate institutelor ardeleni, dar și prin prezența în consiliul lor de administrație a unor personalități ardeleni precum Sava Raicu, directorul Băncii "Victoria" din Arad și Aurel Vlad din Orăștie. De asemenea, Virgil Bontescu a lucrat ca funcționar la structura teritorială budapestană a acelei bănci cehoslovace.²⁰ În timpul războiului, Amos Frâncu, în numele institutului "Economul", pe perioada concentrării sale la Praga, a efectuat operațiuni cu această bancă, de la credite sindicalizate, la speculații cu titluri.²¹

Am dorit să fac acest scurt excurs prin istoria băncilor românești pentru a înțelege mai bine ceea ce astăzi am numi modelul de business al institutelor de credit românești și premisele care au stat la baza conceptului de fondare a Băncii

Agrare. Astfel consider că se poate înțelege mai bine modul de acțiune al băncii și mulțimea de bariere autoimpuse.

Anul 1918 și Marea Unire a adus băncilor românești provocări ce nu fuseseră anticipate în mod serios. În primul rând, în sarcina băncilor stătea participarea la redresarea economică a Transilvaniei după cei mai bine de patru ani de război mondial, apoi, trebuiau să-și adapteze tranziția financiară spre modelul economic al României Mari. În calitatea lor de punte între Transilvania și Vechiul Regat, urmau să gestioneze o circulație bănească foarte complexă, care s-a perpetuat aproape doi ani într-o stare de provizorat. Nu în ultimul rând, erau chemate să caute soluții pentru a suplini, împreună cu sistemul bancar de dincolo de Carpați, rolul jucat până atunci de băncile maghiare sau austriece în asigurarea fluxurilor majore de capital.

Nicolae Petra, în cartea sa despre băncile românești din Ardeal și Banat, caracterizează epoca dintre 1918 și 1920 drept una lipsită de o orientare precisă. Dacă anul 1918 nu începuse sub auspicii rele pentru Puterile Centrale în privința deznodământului conflagrației mondiale, băncile și bancherii ardeleni nu întrevădeau o schimbare majoră de paradigmă. De abia după toamna lui 1918 și mai ales odată cu debutul anului 1919, s-au întrevăzut și conștientizat de către comunitatea mică de bancheri români marile schimbări ce urmau să apară în activitatea financiară ardeleană. Economistul subliniază un fapt deosebit de important, și anume că băncile românești în noul context nu porneau la drum cu niciun dezavantaj competitiv. Rezumând obiectivele Consiliului Dirigent, constituit după Marea Adunare de la Alba Iulia, Petra le-a sintetizat astfel: a) realizarea împrumutului național – tranșa în coroane, b) preschimbarea coroanelor, c) reglementarea

¹⁹ Ibid., 114.

²⁰ "Notițe mărunte," *Neamul Românesc*, nr. 104-105 (1912): 1779.

²¹ Moga, *Sistemul bancar*, 137.

strictă a activității economice în întreprinderile de stat, d) înființarea de bănci și societăți comerciale și e) reforma agrară.²² Nicolae Petra nu a fost prea reverențios la adresa Consiliului Dirigent despre care afirmă că “prin nesiguranța lui, a conturbat mult mersul normal al activității băncilor. Nu s-a făcut de la început sudura economică necesară unei dezvoltări normale și iarăși nu s-au înțeles de la început necesitățile noilor stări.”²³ De proiectul de Reformă agrară, economistul leagă și insuccesul Consiliului Dirigent în privința Băncii Agrare care fusese “înființată cu scopul de a servi la realizarea reformei agrare în Ardeal și Banat cât și pentru «înființarea și finanțarea cooperativelor». După trei ani privilegiile care îi fuseseră acordate se anulează, iar banca Agrară funcționează mai departe ca o simplă bancă comercială.”²⁴

O analiză mai atentă și o abordare mai degrabă apriori decât aposteriori ne arată o situație mult mai nuanțată și mai ales mult mai complexă, trebuind să ținem cont de experiența bancară a principalilor actori ai băncii, ai principalilor actori ai politicii ardeleni a vremii. Studiind o perioadă lungă de mai bine de șapte ani istoria interbelică a băncii, nu pot să nu am o atitudine subiectivă. Oricât încerc să îmi păstrez obiectivitatea, mai ales în privința problemei atitudinii modernizatoare promovate de frunzașii băncii, nu pot să nu admir contribuția fiecăruia la istoria Clujului, Transilvaniei și a României.

Prima ședință a consiliului de administrație, care a avut loc în ziua de duminică, 11 ianuarie 1920, a reunit mare parte din personalitățile Transilvaniei, aspect care arată cu atât mai mult importanța economică, socială și politică a obiectivului băncii, respectiv Reforma agrară, unul din cele mai importante deziderate ale românilor

din Transilvania, fapt care cerea imperativ prezența lor la Cluj.

Contextul monetar în care a apărut Banca Agrară a fost unul care nu putea decât să sporească sentimentul de incertitudine, poate nu atât de bine sesizat și chiar gestionat de bancherii clujeni. Mă refer aici la haosul monetar existent în Transilvania anului 1920. Dezbateri asupra unificării monetare existau și erau, pe măsură ce se tot amâna punerea în practică, tot mai virulente. Problematicea cea mai acidă viza cursul de schimb. La începutul anului 1920, moneda oficială pe teritoriul Transilvaniei era coroana austro-ungară stampilată de către autoritatea monetară, respectiv de reprezentanții resortului finanțelor din Consiliul Dirigent. În paralel mai circulau: leul emis de Banca Națională și leul de ocupație emis de Banca Generală. Aceste valute aveau un curs fixat de autorități în mod arbitrar, un leu pentru două coroane, care neavând nicio legătură cu piața, nemulțumea pe toată lumea. La toate acestea se mai adăugau specimene variate de monede emise la Viena sau Budapesta după semnarea armistițiului din toamna anului 1918. O parte din aceste specimene monetare nu erau recunoscute prin legislația Consiliului Dirigent și nici de alte jurisdicții ale fostei monarhii, dar erau deținute de persoane de bună credință. Mereu se găsea un motiv de derogare de la regulă. Fiecare compromis însemna scăderea valorii monedei în circulație și așa lovită de crizele de ofertă postbelică.

Coroana austro-ungară fusese până cu numai câțiva ani înainte unul dintre motivele de mândrie ale locuitorilor monarhiei, după reforma monetară de la finele secolului al XIX-lea, care a reprezentat nu numai trecerea de la florini la coroană, ci și o trecere de la o economie de periferie a Europei la una de centru. Coroana austro-ungară a fost o ancoră de stabilitate, dependentă la rândul ei de

²² Nicolae Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat* (Sibiu: “Cartea Românească”, 1936), 111 – 113.

²³ Ibid., 113.

²⁴ Ibid., 117.

stabilitatea imperiului. Totodată, administrația imperială, birocrația habsburgică era iconică, inclusiv pentru frunzașii români din Transilvania.²⁵ Mai mult, cumpăna dintre secole, a reprezentat pentru ardeleni o dezvoltare fără precedent. Este suficient să privim imagini ale Clujului din anii '70 ai secolului al XIX-lea cu străzi noroioase, târguri provinciale, ziduri de apărare, clădiri ce alternau un baroc elegant cu arhitecturi medievale și chiar cocioabe, toate înfățișând o urbe slab dezvoltată, după standardele europene. La mai puțin de jumătate de veac, Clujul devenise un oraș de o cu totul altă factură, un oraș eclectic. Stilul atât de apreciat pe tot cuprinsul monarhiei, Art Nouveau, se insinuase în centrul orașului, lărgindu-l, luminându-l, înălțându-l. Sofisticate operațiuni bancare începuseră să desfășoare cele două mari bănci: Banca Ardeleană și Casa de Păstrare și Banca de Credit Cluj, la care o mare parte din aristocrația locală participa în calitate de conducători, acționari sau membri în consiliile de administrație, de cenzori sau de supraveghere. Banca Austro-Ungară, una din cele mai respectate bănci europene, devenise o prezență solidă, bine marcată în oraș, chiar dacă clujenii, cel puțin la început nu erau prea bucuroși de prezența sa. Astfel, ziarul "Ellenzék" din Cluj titra în vara anului 1904: "Sucursala băncii austro-ungare din Cluj construiește o clădire bancară cu un etaj la intersecția străzilor Unió și Sétatér pentru a-și găzdui birourile. Bineînțeles, clădirea nu este construită de către clujeni ci de către un antreprenor străin, așa că nu sunt motive să ne bucure această lipsă de atenție față de cetățenii orașului. Pereții casei au fost ridicați până la acoperiș, iar cu această ocazie au fost iluminați și a avut loc o petrecere pentru a sărbători construcția. Pe fațadă, un banner imens și transparent înfățișează țara, regele și banca

austro-ungară. Cetățenii, împovărați de datoria cambială, vor trăi și ei pentru a asigura prosperitatea băncii austro-ungare, pentru o țară străină, și pentru a-i promova bogăția pe seama țării noastre. Când vedem steagul și transparența, se trezește în noi și în fiecare maghiar adevărat un gând și o dorință: o bancă națională maghiară independentă și un teritoriu vamal separat."²⁶ Chiar dacă exista o anumită circumspecție asupra finanțărilor venite dinspre Viena, încrederea în dezvoltarea economică era prezentă, iar în acest sens ar fi mult mai multe argumente decât cel monetar.

Inaugurarea gării din Cluj a deschis noi oportunități de afaceri și investiții în orașul ce se legase de Oradea și Budapesta, iar apoi de Brașov, Târgu Mureș sau Sibiu. Caravanele de căruțe ale negustorilor ce poposeau în oraș în zilele de târg fuseseră înlocuite cu trenul propulsat de puterea aburului. Astfel de transformări, perceptibile în cursul vieții unui om, nu puteau să nu trezească o admirație și un patriotism local.

Înțelegând acest mod de gândire al unei generații ce cunoscuse o decolare economică abruptă, putem să prezumăm faptul că aproape toți actorii economici vizau o reluare rapidă a trendului de dezvoltare a provinciei după război. La fel și economiștii români din jurul Băncii Agrare. Majoritatea economiștilor ardeleni doreau o unificare cât mai rapidă a valutelor, dar mulți dintre ei optau pentru un curs favorabil băncilor, respectiv de un leu pentru două coroane sau chiar la paritate.²⁷ Alte variante propuneau ca, până la lichidarea Băncii Austro-Ungare, să se amâne stabilirea unui curs de schimb. Se miza, probabil, pe un reviriment economic rapid al provinciei din motivele pe care am încercat să le sugerez mai sus.

²⁵ Moga, *Sistemul bancar*, 188-190.

²⁶ *Ellenzék*, nr. 149 (1904): 4.

²⁷ Moga, *Sistemul bancar*, 235.

Tendențele arătau o constantă depreciere a valorii de piață a coroanei. Faptul nu se putea pune pe seama unei confruntări naturale a forțelor sănătoase ale pieței, ci mai degrabă de folosirea unor substitute și politici paliative. Pe latura ofertei, Transilvania devenise, pentru o bună bucată de vreme, debușeu pentru valuta interzisă în alte jurisdicții din fostul imperiu, adunând valuta neștampilată din alte părți. Astfel, numărul de coroane creștea. Pe de altă parte, leul era o valută recunoscută la bursele internaționale, motiv pentru care era la mare cerere în Transilvania. Cu toate acestea, lei nu puteau fi procurați de către bănci pe calea reescontului decât în foarte mică măsură și adesea prin intermediul unor bănci bucureștene, contra unui comision substanțial. Banca Națională, la finele verii anului 1920, nu avea încă funcționale, în provincie, sedii secundare, deși se făcuseră anumite demersuri. Astfel, oferta de lei, putem concluziona, era foarte redusă. Prin urmare, raportul de schimb nu avea să fie decât în defavoarea coroanelor. Există pe piață o monedă pe cale de dispariție, uzitată în tranzacții mărunte (coroana), de care populația fugea și una valoroasă, dar rară, leul, care, deși vândată în Ardeal, năștea anumite suspiciuni, numai bune pentru speculații pe piețele occidentale. În această criză monetară, Banca Agrară a venit cu o soluție de moment, și anume emiterea unor cecuri cu putere circulatorie, dar pe care negustorii, în mare parte minoritari, nu erau dispuși să le accepte în tranzacții, ei fiind mai dispuși să accepte instrumente similare emise de băncile minoritare.²⁸ Ideea era de creare a unui înlocuitor al numerarului pretabil pentru întreaga provincie, care să aibă ca acoperire tocmai încrederea

izvorâtă din importanța economică a Reformei agrare și potențialul ei economic. Eșecul promovării cecurilor reflectă în bună măsură starea de spirit nu numai în sânul populației, dar și a mediului economic transilvan.

Totuși, oricât de multă populație românească exista în Transilvania, cea mai mare parte a comerțului era deținut de minoritari, pe care propaganda Băncii Agrare nu i-a convins cu aceste cecuri. Banca Agrară și celelalte bănci românești au fost centre de schimb a coroanelor în procesul îndelungat ce s-a întins din a doua parte a lunii august 1920 până în primele luni ale anului 1921, în dauna băncilor minoritare, primate cu multă suspiciune de factorii de decizie de la București.²⁹ Numai din aceste aspecte se poate vedea cât de departe era puțința Băncii Agrare de a se transforma într-o bancă de emisiune, după cum aveau să o acuze unii frunțași liberali.³⁰

Totuși, pe măsură ce timpul trecea, operațiunile legate de reforma agrară nu se făceau decât în mică măsură prin Banca Agrară, iar votarea legii, ce urma să statueze definitiv rolul acesteia în procesul de reformă agrară, trena. Mai mult, încă din luna mai a anului 1920, relațiile conducerii Băncii Agrare cu ministrul responsabil cu reforma agrară, Constantin Garoflid, deveniseră tensionate, ultimul invocând anumite obiecții față de privilegiile băncii în ceea ce privește exproprierea și împrumutarea. În opinia sa și a altor specialiști, rolul băncii clujene trebuia să se limiteze la operarea instrumentelor financiare. În ședința direcțiunii din data de 5 mai 1920, membrii acestui for, respectiv: Victor Bontescu, Dominic Rațiu, Vasile Osvadă, Ioan Pop și Laurean Gherman, au dezbătut faptul că decretul lege urma

²⁸ Ibid., 241.

²⁹ Un exemplu în acest sens este Victor Slăvescu, unul dintre economiștii trimiși de Banca Românească în Transilvania și Bucovina pentru a înființa agenții și sucursale ale băncii pentru care lucra. Într-o serie de articole publicate în ziarul liberal "Viitorul" din anul 1921, economistul descrie cauzele lipsei de încredere în

băncile străine, fie că ele erau filiale ale băncilor budapestane sau vieneze fie că erau sucursale ale acestora. În rezumat, economistul suspecta faptul că acele institute efecteau cu precădere operațiuni speculative, acordând bonificații nesustenabil de mari celor care depuneau banii la aceste bănci.

³⁰ *Viitorul*, nr. 4116 (1921): 1.

să se modifice în sensul că “banca nu va mai intermedia exproprierea și împărțirea cu pământ ci se va mărgini pe viitor să facă – în contul statului – plățile împreună cu exproprierea cu plata pământului a cuponilor de obligațiuni și încasarea arenzilor și anuităților, că prin această modificare, Banca își va lua o sarcină din care nu are niciun beneficiu.”³¹

După cum am arătat mai sus, în statutele inițiale se mai atenta la o sursă bănească fundamentală, și anume surplusul de 25 la sută din diferența dintre prețul de expropriere și cel de împroprietărire. Evident că din a doua parte a anului 1920, odată cu retragerea coroanelor și acordarea privilegiului de emisiune Băncii Naționale și pe teritoriul Transilvaniei, datele problemei se modificau. Ideea autofinanțării reformei agrare nu mai era agreată de guvernanții de la București, iar administrarea de către o entitate privată a unor sume colosale nu era tocmai o premisă bună pentru băncile liberale din Capitală. Prin urmare, presiunile deveneau tot mai mari. Dimensiunea monetară a implicării Băncii Agrare în procesul de reformă agrară era unul imens, dar dificil de cuantificat. Spre exemplu, banca solicita statului să o autorizeze să emită așa numitele scrisuri funciare în măsura capitalului rămas de plătit din prețul de răscumpărare. Astfel, pe lângă numeroasele facilități, banca avea o garanție de prim rang (a statului) pentru orice emisiune de obligațiuni.³²

Volumul mare de muncă estimat pentru realizarea obiectivelor prevăzute în statute cerea un sediu suficient de încăpător pentru activitatea complexă ce se estima că urma să se desfășoare conform statutelor inițiale redactate în acord cu decretele-lege. În condițiile în care exista o concurență acerbă pe piața imobiliară a Clujului

pentru fiecare metru pătrat, banca trebuia să uzeze de toate atuurile pentru a obține un sediu pe măsura importanței scopului său fundamental. Din acest punct de vedere, Banca Generală a Țării Românești, devenită bancă liberală după război, era un competitor serios. Obiectul cauzei era Hotelul Nemzeti, situat pe Calea Regele Ferdinand, fostul bulevard Ferenc József, la nr. 36-38 (actualul palat Metropol). Pentru a nu fi adjudecat de către instituția bancară bucureșteană, resortul agriculturii din Consiliul Dirigent a fost nevoit să plătească suma de 3,4 milioane coroane și 125 de mii de lei, urmând să cedeze spațiul Băncii Agrare.³³ Chiar și astăzi clădirea este una impresionantă. Puterea financiară potențială era întruchipată de un imobil impozant. Sub aspect imagologic, banca dorea să se prezinte drept o autoritate de primă mărime a economiei românești. Marile instituții de credit, după cum spunea economistul american Robert B. Shiller, reprezintă o metaforă care “a apărut după Renaștere [și] a fost aceea a străvechii citadele sau fortărețe din mijlocul orașului, aidoma Acropolei din vechea Grecia.”³⁴ Însă în această fortăreață trebuiau aduși specialiștii, bancherii pe care același economist american de astăzi îi caracterizează foarte plastic: “Dacă finanțele sunt știința arhitecturii scopurilor, cei ce muncesc în domeniu sunt arhitecții care structurează aceste scopuri și administrează riscurile micilor întreprinderi, ale familiilor, ale sistemelor de învățământ, ale primăriilor, ale corporațiilor și ale tuturor celorlalte instituții vitale din toate componentele societății.”³⁵ Definiția economistului, dată la aproape un veac de la constituirea băncii clujene, este cât se poate de pretabilă conceptului de bancă imaginat de Victor

³¹ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Cluj (în continuare ANSJC), Fond *Banca Agrară S.A. Cluj*, dosar 3, f. 19.

³² *Ibid.*, f. 20.

³³ Moga, *Sistemul bancar*, 282.

³⁴ Robert B. Shiller, *Finanțele și societatea bună* (București: Publica, 2014), 104.

³⁵ *Ibid.*, 63.

Bontescu și colaboratorii săi din Consiliul Dirigent, iar mai apoi de la cârma Băncii Agrare.

Oricât de mult am zăbovi asupra arhivelor sau altor izvoare documentare, nu vom putea identifica un proiect clar al băncii pe care să-l putem asimila într-o oarecare măsură cu un plan de afaceri de astăzi. Nu exista o dimensionare, măcar aproximativă a numărului de personal, o minimă identificare a specializărilor viitorilor lucrători ai băncii, o descriere exactă a operațiunilor și, cu atât mai puțin, un proiect de flux de numerar. Este adevărat că un astfel de proiect nu era nici cerut, nici specific perioadei interbelice, dar cu toate acestea se poate observa încă de la început o anumită tentă de improvizație supărătoare. Motivele acestei stări de fapt se găsesc și în incertitudinile legate de forma finală a legii privind reforma agrară, care au apărut la foarte scurt timp după începerea activității băncii. Mai mult, ca întreprindere privată, institutul de credit trebuia să caute randamente pentru capitalul investit de acționari și pentru sumele avansate de către deponenți. În această cheie a multiplelor presiuni, economice, politice și sociale trebuie interpretată toată activitatea băncii.

Astfel, pe lângă chestiunea sediului, o mare problemă în Cluj era situația locativă. Ziarele vremii abundă în critici aduse administrației în privința aglomerației din oraș și a dificultății întâmpinate de funcționarii nou veniți în oraș de a găsi o locuință. Pentru a rezolva cât mai repede această problemă în folosul său și pentru a atrage specialiștii din alte orașe, banca a cumpărat și imobile pentru găzduirea lor. Astfel, directorii Laurian Gherman și Dominic Rațiu au negociat cumpărarea a două imobile pe fosta stradă Trefort (actuala stradă Victor Babeș) de la numerele 13–15. Investiția se cifra la 2,9 milioane de coroane, o sumă importantă la nivelul începutului anului

1920. Imobilele erau case cu câte trei etaje, cumpărate de la Ilona Paget (Baroneasa Wesselényi). Aceasta acceptase ca plata să fie făcută atât în numerar, cât și în înscrisuri funciare emise de diferite bănci.³⁶

Cum în acea vreme comunicațiile însemnau în cea mai mare parte deplasarea la fața locului cu autoturisme, tren sau chiar trăsură, Victor Bontescu a prezentat consiliului de administrație o inițiativă a Consiliului Dirigent referitoare la cumpărarea a 20 de autoturisme de la Viena în compensație cu benzină, șapte dintre acestea urmând să fie repartizate Băncii Agrare. Totodată, Ministerul Lucrărilor Publice urma să pună la dispoziția băncii câteva vagoane de cale ferată și permise de călătorie pentru efectuarea de deplasări în diverse locuri din țară.³⁷ Legat de dotarea cu material rulant, banca a început chiar și demersuri de achiziționare a 50 de vagoane de marfă defecte, care să fie reparate de uzinele de la Hunedoara. Afacerile au constat în compensări multilaterale care includeau cantități de făină și cărbune în contravaloarea vagoanelor.³⁸ Materialul rulat se intenționa să fie folosit pentru efectuarea unor operațiuni comerciale împreună cu celelalte două bănci surori: Banca Centrală pentru Industrie și Comerț și Întreprinderile Forestiere Române. Pentru întreținerea autoturismelor proprii și ale celorlalte bănci, precum și pentru a se crea un mic depozit de combustibil, a fost achiziționat un teren pe actuala stradă Avram Iancu, care ulterior a fost adus ca și aport la capitalul unei societăți comerciale de reparații auto finanțată tot de bancă, "Tura".³⁹

Existau foarte multe proiecte, având ca motor organizația capitalist privată și infrastructura pregătită. Acestea le voi rezuma doar, în cele ce urmează.

³⁶ Moga, *Sistemul bancar*, 288.

³⁷ ANSJC, *Fond Banca Agrară S.A. Cluj*, dosar 2, f. 5-7.

³⁸ *Ibid.*, f. 85.

³⁹ Moga, *Sistemul bancar*, 287.

Scopul final al reformei agrare și al băncii era, la urma urmei, dezvoltarea, emanciparea și prosperitatea țăranului ardelean. Aceste obiective, din nefericire, nu au avut la bază un program clar al Consiliului Dirigent și nici a conducătorilor băncii. Deși pare un nonsens, conceptul de dezvoltare promovat de bancherii ardeleni se baza pe o politică dirijistă a elitei economice și culturale, o continuare a vechiului model bancar și economic dinaintea războiului. Era oare acel model anacronic? Este o întrebare la care cu greu putem găsi un răspuns. Principalul motiv este că mare parte din directive au fost improvizate, fie din cauze contextuale fie din cauza unor blocaje politice impuse sau negociate. O schiță a planurilor economice și sociale a băncii o voi reda mai jos, fără ca analiza mea să cadă în păcatul protocronismului sau contrafactualului. Fiind o schiță, mă voi rezuma doar la ceea ce reflectă ideile de modernizare a băncii și locul său central în construcția bancară de la Cluj. O parte din deziderate s-au împlinit, dar ansamblul nu.

“Prin finanțarea Reformei agrare, Banca Agrară va asigura ținuturilor noastre, circulația fiduciară provocată de această mare reformă, va înlesni plata loturilor expropriate și împrumutate, va da posibilitatea investirii cu inventar și clădiri a nouilor gospodării și va canaliza în mâni bune parcelările și vânzările de moșii, ivite pe urma exproprierii și mai presus de toate va scuti Statul în aceste vremuri de grea cumpănă bugetară și de organizație, atât de cheltuieli inutile cât și de folosirea de personal, asigurându-i în același timp însemnate cruțări de bani.”⁴⁰ În acest mod vedea Vasile Osvadă poziția financiară a Băncii Agrare.

Banca dorea să acorde un sprijin solid agricultorilor nu doar financiar ci și comercial, prin organizarea unei infrastructuri de desfacere.

Astfel, în contextul proiectelor de organizare a agriculturii în Transilvania și împărțirea pe anumite regiuni agricole și de constituire în cadrul lor a unor ferme model⁴¹, și Banca Agrară a venit cu propuneri concrete în acest sens de a participa la o inițiativă de înființare a fermei model în Someșeni, a cărei producție să fie destinată consumului funcționarilor din Cluj⁴² dar, totodată, exemplu pentru bune practici agricole și comerciale. Fermele model nu aveau numai un scop educativ, în sensul pregătirii viitorilor agronomi sau agricultori, ci își propuneau inclusiv îmbunătățirea soiurilor de semințe și testarea celor mai bune tehnici agricole, pepiniere și culturi de pomi, viță de vie și legume. Se mai urmărea dezvoltarea unor centre de comercializare și prelucrare a cerealelor, inclusiv prin dezvoltarea industriei morăritului și prin crearea de instalații de produse alimentare în întregul Ardeal. O importantă resursă a provinciei trebuia exploatată prin inițierea unor centre de colectare și prelucrare a laptelui, care să încorporeze astfel de tehnologii, încât să se reducă importul produselor lactate. Banca și-a mai propus dezvoltarea și construirea de noi unități economice de exploatare a lacurilor pentru dezvoltarea pisciculturii. Trebuie să menționăm că un aspect care se desprinde din dezbaterile presei ardeleni a vremii și la care banca dorea să îi găsească o rezolvare era chestiunea valorificării superioare a activității creșterii bovinelor. Fructele, o altă bogăție importantă a Transilvaniei, trebuiau vândute pe piață nu numai proaspete, ci și în formă prelucrată, conserve, spirt, oțet, marmeladă sau vin.⁴³

Pentru punerea în practică a unor astfel de proiecte, banca a inițiat o colaborare cu un grup de întreprinderi industriale și agricole de la Deva, creat în jurul Dévai Takarékpénztár rt., din care mai făcea parte și Erdélyi Egyesült Kereskedelmi

⁴⁰ ANSJC, Fond Banca Agrară S.A. Cluj, dosar 2, f. 57-58.

⁴¹ *Revista Economică*, nr. 42-43 (1920): 349.

⁴² ANSJC, Fond Banca Agrară S.A. Cluj, dosar 3, f. 83.

⁴³ Moga, *Sistemul bancar*, 333.

rt., grup care urma să intre în portofoliul băncilor clujene prin emisiuni succesive de acțiuni⁴⁴, vorbindu-se chiar de propuneri ca întregul complex de la Deva să devină o sucursală sau o afiliată a băncii.⁴⁵ Demnă de amintit este întemeierea la Cluj a laboratorului farmaceutic Zea, care a fabricat pentru o scurtă perioadă vaccinuri folosite în zootehnie.⁴⁶

Banca a dorit să aibă o poziție semnificativă în acționariatul și în administrarea unor mari întreprinderi precum cea de la Reșița, unde la început reprezentanții băncii aveau o poziție în care puteau exercita un anumit control, deși mare parte din acțiuni erau numai subscribe și mai puțin vărsate.⁴⁷ În luna decembrie 1920, Petre Poruțiu, președintele consiliului de administrație a băncii, a prezentat în forul colectiv de conducere propunerea primită de la directorul Union Bank din Viena, care, după ce cumpărase de la băncile maghiare din Budapesta toate acțiunile societății de automobile Martha, fabrica de vagoane Weitzer, Ung. Maschinenfabrik și de la alte fabrici de mașini, naționalizase societățile Martha și Weitzer din Arad prin constituirea unei noi societăți denumită Astra, ca Banca Agrară să vină și ea cu o subscripție semnificativă de acțiuni, oferind reprezentanților acesteia un post în consiliul de administrație.⁴⁸ Se puneau de fapt bazele unei mari "corporații", un fel de divizie de investiții, care să controleze o bună parte din industria ardeleană. Inițiativele nu se limitau doar la procesul de naționalizare, banca propunându-și deschiderea de noi obiective industriale. În acest context se pot încadra demersurile de creare la Cluj a fabricilor Iris și Cărămidăria Orașului sau a fabricilor Industria Sârmei din Câmpia Turzii și Sticla din Turda, ca să amintim numai câteva. Din multitudinea de inițiative trebuie amintit exemplul

fabricii Schieb din Sibiu, care realiza mașini agricole, în care banca a investit sume considerabile atât în capital, cât și sub formă de credite în colaborare cu Banca Centrală pentru Industrie și Comerț.⁴⁹ Mai pot fi amintite numeroasele forme de colaborare cu producătorii de vin, spirt, rachiu sau chiar finanțarea directă a colectării și exportului de nuci din zona Șomcuta Mare și Beiuș prin așa numitele "tovărășii de câștig".⁵⁰

Un proiect important și de substanță a fost așa-numitul complex industrial și minier de pe Valea Lăpușului. Acesta viza valorificarea potențialului economic dat de mine, păduri, ape curative și calea ferată îngustă existente în zonă. Domeniile aparținuseră moștenitorilor contelui Iuliu Eszterházy, aflate în hotarul comunelor Lăpușul Unguresc, Stoiceni, Mașca, Borcut, Dobriținaș (Dumbrava din județul Maramureș), Cupșeni și Inău, cu inventarul viu și mort existent, incluzând drepturile legate de exploatarea Băii Stoiceni și cinci autorizații de exploatare de mangan și 42 de încuviințări de exploatare forestieră. Bancherii clujeni își propuneau exploatarea și valorificarea pădurilor de pe aceste domenii, repunerea în funcțiune a minelor de mangan existente și, eventual, explorarea geologică în vederea deschiderii de noi mine, refacerea băii din Stoiceni și comercializarea apei terapeutice a acestor băi. Un element important în dezvoltarea proiectului îl constituia repunerea în funcțiune a căii ferate înguste Mașca – Baia Mare. Proiectul, după cum se poate vedea, era foarte complex, cuprinzând afaceri în domenii variate: minerit, exploatare forestieră, comerț cu ape curative și chiar exploatarea potențialului vilegiaturismului în regiune, inclusiv exploatarea de cale ferată. Numai simpla enumerare a atâtor

⁴⁴ Ibid., 285.

⁴⁵ Ibid., 350.

⁴⁶ Ibid., 286.

⁴⁷ Ibid., 357.

⁴⁸ Ibid., 303–304.

⁴⁹ Ibid., 420–421.

⁵⁰ Ibid., 301–302.

activități într-o singură societate ne poate arăta nu doar potențialul, dar și volumul uriaș de capital necesar realizării unor asemenea obiective.

Tot în domeniul balnear, Victor Bontescu a fost cel care a inițiat în luna august 1920 pentru prima dată discuții cu o firmă din Sibiu pentru cumpărarea unor vile în Sovata, cu întregul lor inventar. Și celelalte instituții financiare din Cluj, respectiv Banca Centrală pentru Industrie și Comerț și Întreprinderile Forestiere Române își dăduseră acordul de a intra în afacerea de exploatare a potențialului turistic oferit de cadrul natural și apele de la Sovata⁵¹. Și în acest caz era vorba de investiții mari.

Putem astfel să ne formăm o idee asupra așa zisului plan de afaceri a băncii, care depășea resursele sale inițiale și poate chiar capacitățile oferite de privilegiul de finanțare a reformei agrare. Capitalul nu depășea în acea perioadă valoarea de 50 de milioane de lei la care se adăuga aportul de 25 de milioane de lei primiți de la stat. Retragera privilegiilor în vara anului 1922 de către guvernul Brătianu a fost nu doar o lovitură economică dată băncii. Prin legea din 1922 s-a destrămat un proiect care ar fi făcut din Cluj un centru de o importanță majoră în peisajul economic românesc. Actualul palat Metropol ar fi fost sediul unui conglomerat economic și financiar uriaș, comparabil eventual cu Banca Națională a României, dar chiar și peste aceasta. Totodată, finanțările marilor proiecte au devenit imobilizări ce au reprezentat multă vreme o piatră de moară în bilanțul băncii.

Dacă evenimentele nu ar fi luat această turnură, Banca Agrară s-ar fi situat în centrul unui consorțiu format din celelalte societăți clujene:

Banca Centrală pentru Industrie și Comerț, Întreprinderile Forestiere Române, care la rândul lor, probabil alături de Banca "Albina," ar fi coordonat activitatea a sute de mici bănci ardelenice, dintre care unele ar fi fost absorbite și, totodată, s-ar fi situat în centrul unei acțiuni de cooperativizare nu numai în domeniul cooperăției de credit, ci și în cel al cooperativelor de producție sau consum. Liderii acestui consorțiu ar fi controlat cele mai importante activități industriale din Transilvania, inclusiv industria minieră. Agricultură trebuia să fie sprijinită nu numai prin credite avantajoase, dar și printr-o infrastructură de desfacere și valorificare a produselor agricole, prin numeroase antrepozite, cooperative și chiar burse. Fermele model și pepiniere ar fi furnizat materialul genetic pentru cele mai bune culturi și dezvoltarea raselor de animale. Zootehnia ar fi fost dezvoltată și prin laboratoarele de vaccinare. Deținând și formând o mulțime de specialiști în universitățile clujene, consorțiul ar fi fost în măsură să furnizeze specialiști în toate domeniile agriculturii. La acestea se adăuga și finanțarea unor organe de presă care să-i promoveze ideile.

Idealismul, poate adesea exagerat și faptul că băncile erau de fapt o formă de organizare pe o scară mai mare a micilor bănci antebelice, fără specializări și specialiști pe domenii precum scontul, comerțul cu devize, administrarea portofoliilor, chiar și în zona contabilității și a resurselor umane, au dăunat proiectelor și, probabil, criza din anii 1930 ar fi zdruncinat puternic un asemenea conglomerat, la fel cum s-a întâmplat cu bănci mari precum "Timișana", "Marmorosch Blank" sau Banca Generală.

⁵¹ Ibid., 298-299.